

Moderbolagets ansvar för dotterbolagets miljöskadliga verksamhet

- I belysning av MÖD 2013:28

Lina Olsson

Kandidatuppsats i handelsrätt

HARH10

HT 2013

Handledare

Marie Appelstrand

LUNDS UNIVERSITET
Ekonomihögskolan

Innehållsförteckning

1. Inledning	10
1.1 Ämne och Bakgrund	10
1.1.1 Aktiebolagets grundprincip om begränsat ansvar.....	11
1.1.2 Begreppet Ansvarsgenombrott.....	12
1.1.3 Begreppet Verksamhetsutövare.....	13
1.1.4 MÖD 2013:28.....	14
1.2 Syfte och frågeställning	14
1.3 Avgränsningar	15
1.4 Metod och material	16
1.5 Disposition	18
2. Ansvarsgenombrott i svensk rätt	21
2.1 Inledning	21
2.2 Ansvarsgenombrott i förarbeten	21
2.2.1 Förslag till reglering av ansvarsgenombrott.....	21
2.3 Ansvarsgenombrott i rättspraxis	24
2.3.1 NJA 1935 s. 81.....	24
2.3.2 NJA 1942 s. 473.....	25
2.3.3 NJA 1947 s. 647.....	26
2.3.4 NJA 1975 s. 45.....	26
2.3.5 NJA 1982 s. 244.....	27
2.3.6 NJA 1992 s. 375.....	27
2.4 Tolkning av Ansvarsgenombrott i doktrin	28
2.5 Sammanfattning	31
3. Verksamhetsutövare i svensk rätt	34
3.1 Inledning	34
3.2 Verksamhetsutövarbegreppet i lag och förarbeten	34
3.3 Verksamhetsutövarbegreppet i praxis	38
3.3.1 KN B 156/96.....	38
3.3.2 KN B 100/96.....	38
3.4 Verksamhetsutövarbegreppet i doktrin	39

3.4.1	Tolkningen av verksamhetsutövarbegreppet i doktrin.....	39
3.5	Sammanfattning.....	41
4.	MÖD 2013:28.....	44
4.1	Mark- och miljööverdomstolens domskäl och beslut.....	47
5.	Sammanfattande diskussion och slutsats.....	50
5.1	Möjligheterna att göra moderbolag ansvarigt genom institutet ansvarsgenombrott.....	50
5.1.1	Institutet ansvarsgenombrott.....	51
5.1.2	Reflektioner kring ansvarsgenombrottets tillämplighet.....	52
5.2	Möjligheterna att göra moderbolag ansvarigt genom institutet verksamhetsutövare i 10 kap 2 § MB.....	53
5.2.1	Institutet verksamhetsutövare.....	54
5.2.2	Reflektioner kring institutet verksamhetsutövare och dess tillämplighet....	54

Förord

I detta förord vill jag passa på att tacka min kloka morfar, Jan Persson, som trots sina snart 80 år är mer snabbtänkt och intelligent än någon annan jag känner. Han har varit till stor hjälp i arbetet med uppsatsens språkliga utformningar.

Jag vill även tacka min handledare Marie Appelstrand för den feedback jag fått genom uppsatsens gång.

Lund 7 januari 2013

Summary

The purpose of this essay is to illustrate the difficulties in applying the concepts of “piercing the corporate veil” (ansvarsgenombrott) and “operator” (verksamhetsutövare) in corporate group relationships. By studying the sources of law I have determined what is current law regarding the two institutes. Combining the outcome of this study with the judgement in case MÖD 2013:28 I have tried to establish what possibilities exist to make the parent company liable for the subsidiary’s obligations caused by environmentally hazardous activities.

I have used the rights dogmatic method meaning that law, legislative history, established practice and literature form the basis of this paper. The literature treats fundamental company law, the institute of “piercing the corporate veil”, environmental law and the institute “operator”. Krister Moberg, Jan Darpö and Gabriel Michanek are examples of authors of valuable literature.

The study shows that:

1. The concept of “the operator” in 10 chapter 2 § MB has, through the judgement in MÖD 2013:28, been extended in such a way that it is possible to make the parent company liable for the treatment. The requisite is that the parent company has had the factual and legal position to influence the activities that caused the environmental damage.
2. The parent company may also be held liable to indemnify the environmental damage through the institute of “piercing the corporate veil”. It is possible to apply this institute when the subsidiary has lacked in independence in relation to the parent company. Circumstances that indicate lack of independence are undercapitalization, dependent activity and a dependent business purpose.

Sammanfattning

Syftet med denna uppsats är att belysa problematiken kring tillämpningen av instituten ansvarsgenombrott respektive verksamhetsutövare i koncernförhållanden. Genom en studie av rättskällorna har jag fastställt rättsläget vad gäller de båda instituten. Tillsammans med avgörandet i MÖD 2013:28 har jag sedan tagit reda på vilka möjligheter det finns att göra moderbolaget ansvarigt för dotterbolagets förpliktelser orsakade av miljöskadlig verksamhet.

Jag har använt mig av rättsdogmatisk metod och det är således lag, förarbete, praxis och doktrin som utgör grunden i denna uppsats. Den valda doktrinen är dels aktiebolagsrättslig litteratur vilken behandlar grunderna i aktiebolagsrätten och institutet ansvarsgenombrott och dels miljörättslig litteratur vilken behandlar verksamhetsutövarbegreppet. Krister Moberg, Jan Darpö och Gabriel Michanek är några av dem som genom sin forskning bidragit till att belysa problematiken.

Studien visar att:

1. Verksamhetsutövarbegreppet i 10 kap 2 § MB har genom avgörandet i MÖD 2013:28 utvidgats på ett sådant sätt att det är möjligt att göra moderbolaget ansvarigt för avhjälpandet. Rekvisitet är att detta haft faktisk och rättslig möjlighet att påverka den verksamhet vilken orsakat miljöskadan.
2. Moderbolaget kan även bli skyldigt att svara för ersättning av miljöskadan genom institutet ansvarsgenombrott. Detta institut kan tillämpas om dotterbolaget varit osjälvständigt. Några omständigheter som visar på osjälvständighet är underkapitalisering, osjälvständig verksamhet och osjälvständigt affärsmässigt syfte.

Förkortningar

ABL	Aktiebolagslagen (2005:551)
EFL	Lagen om ekonomiska föreningar (1911:55)
HD	Högsta domstolen
KN	Koncessionsnämnden
MB	Miljöbalken (1998:808)
ML	Miljöskyddslagen (1969:387)
MÖD	Mark- och miljööverdomstolen
NJA	Nytt Juridiskt arkiv
PPP	Polluter Pays Principle
SOU	Statens offentliga utredningar

1. Inledning

Syftet med detta inledande kapitel är ge läsaren en bild av kandidatuppsatsens bakgrund, syfte och problemformulering. I kapitel 1.1 introduceras uppsatsens ämne och dess bakgrund med ett fall från verkligheten. Fallet är ett exempel som visar hur ansvaret för dotterbolagets förpliktelser kan övergå till ägaren, vilket kan få svåra konsekvenser för denne. Jag fortsätter sedan med kortare bakgrundsfakta kring aktiebolagets grundprincip, om aktieägarens begränsade ansvar för att sedan introducera uppsatsens centrala begrepp ansvarsgenombrott och verksamhetsutövare. Därefter följer en kort presentation av det rättsfall som utgör uppsatsens utgångspunkt. Genom bakgrundsbeskrivningen visar sig den problematik som jag i denna uppsats vill belysa. Fortsättningsvis redogör jag för mitt syfte och frågeställning, för tillvägagångssättet i metodkapitlet, och avslutar med avgränsning och disposition.

1.1 Ämne och Bakgrund

ABB och asbestaffären

Percy Barnevik, en av Sveriges internationellt mest kända företagsledare var under flera år VD för industrikoncernen ABB. Barnevik skulle snabbt få in ABB på den amerikanska marknaden och köpte vid årsskiftet 1989/1990 upp energibolaget Combustion Engineering. Uppköpet blev en mindre lyckad affär då det amerikanska bolagets verksamhet visade sig ha exponerat asbest, en mineralfiber som kan leda till allvarliga sjukdomar. Dryg 10 år senare riktade över 100 000 amerikaner skadeståndsanspråk mot dotterbolaget.¹ Enligt jurister var Barnevik medveten om asbestproblemen redan vid tidpunkten för uppköpet, men valde att bortse från detta och genomförde köpet av energibolaget. Skadeståndsanspråken gick inte att isolera till dotterbolaget och ABB-koncernen drabbades hårt. Percy Barnevik tvingades bort från sin ledarposition och hela koncernen var i gungning. Den slutliga kostnaden för ABB-koncernen slutade

¹ Dagens industri. *Barneviks storaffär blev en mardröm*. 2001

med en uppgörelse på närmre 20 miljarder kronor.² Detta är ett exempel på ett fall där en stor industrikoncern, tillika ägare av det nya bolaget, nästan gick under på grund av skadeståndsanspråken orsakade av dotterbolagets verksamhet.

1.1.1 Aktiebolagets grundprincip om begränsat ansvar

En av de mest grundläggande principerna för ett aktiebolag är att bolaget svarar för sina egna skulder och att aktieägaren således endast riskerar att förlora det kapital som denne investerat genom sitt aktieköp enligt 1 kap 3 § Aktiebolagslagen (2005:551). Det begränsade ansvaret är enligt lagstiftaren en av de bidragande anledningarna till att aktiebolaget är vår vanligaste associationsform, och att detta leder till att det öppnas möjligheter att attrahera investerare även till mer riskfyllda företagsinitiativ.³ Det är snarare regel än undantag att de flesta aktiebolag som startas innebär ett risktagande. Om inte detta begränsade personliga ansvar skulle finnas skulle troligtvis inte entreprenörer våga starta någon verksamhet.⁴

Trots detta har det i svensk rätt utvecklats ett institut som innebär ett avsteg från principen om det begränsade ansvaret. Aktieägaren kan genom detta institut hållas ansvarig för bolagets förpliktelser. Detta är vad vi idag kallar ansvarsgenombrott.⁵ I uppsatsen används uttrycken *institut* och *begrepp* när ansvarsgenombrott, samt uppsatsens andra centrala begrepp, verksamhetsutövare, behandlas.⁶

Amerikansk rätt har tillämpat institutet i förhållandevis många fall och då i första hand i koncerner då moderbolag fått svara för dotterbolags skulder.⁷ Det råder inte sällan svårigheter att skilja mellan ägare och ledning i helägda dotterbolag, vilket blir problematiskt om ett moderbolag väljer att utnyttja det begränsade ansvaret genom att placera riskfylld och miljöfarlig verksamhet i ett separat dotterbolag. Ett av aktiebolagets främsta syften är att medge riskspridning. Men hur stora

² Palutko Macéus, Karolina. *20 miljarder blev asbestnotan för ABB*. Dagens Industri. 2007

³ Proposition 2004/05:85 s. 208

⁴ Bergström, Clas. Samuelsson, Per. *Aktiebolagets grundproblem*. 3 uppl. Stockholm: Norstedts Juridik. 2009, s. 212

⁵ Sandström, Torsten. *Ansvarsgenombrott mot ett aktiebolags ägare*, Infotorg, 2013. (Hämtad: 2013-11-05)

⁶ Krister Moberg (1998) använder begrepp och institut när han behandlad ansvarsgenombrott i *Moderbolagets ansvar för dotterbolagets skulder*

⁷ Thompson, R.B. *Piercing the corporate Veil: An empirical Study*. 76 Cornell Law Review. 1991. s. 1036
Piercing the corporate Veil: Corporate Shareholder as Mere Investors. 13 Connecticut Journal of International law. 1999. s. 379

risker ska en ägare kunna ta för att sedan komma undan personligt ansvar genom principen om begränsat ansvar?⁸

1.1.2 Begreppet Ansvarsgenombrott

Ett ansvarsgenombrott innebär som ovan nämnt ett avsteg från den aktiebolagsrättsliga grundsatsen att en aktieägare endast svarar för vad han tillskjutit bolaget.⁹ Ägaren blir således skyldig att stå för bolagets förpliktelser utan att vederbörande ses som verksamhetsutövare eller inte har fullgjort sina förpliktelser enligt 25 kap 19 § ABL.¹⁰ Det första avgörandet som grundades på detta institut kom 1947 och sedan dess har det endast prövats i praxis vid ett fåtal tillfällen. Eftersom ansvarsgenombrott inte finns reglerat i lag, är den knapphändiga rättspraxisen det enda som definierar begreppet.¹¹

Detta rättsliga fenomen har genom åren kommit på tal allt som oftast, och det har i motivuttalanden och doktrin förts långa diskussioner kring ansvarsgenombrottets innebörd och tillämplighet.¹² I propositionen till vår nuvarande aktiebolagslag fastslås att detta vore att frånga den grundläggande principen om ett begränsat ansvar. Detta skulle troligtvis hämma utvecklingen av näringslivet genom att en osäkerhet hos investerare skapas.¹³

Lagstiftaren visade däremot upp en lite annorlunda inställning till verksamheter vilka kan skada miljön. I proposition 2004/05:85, i vilken aktiebolagskommittén ansåg att ingen regel om ansvarsgenombrott skulle införas i nya aktiebolagslagen öppnades dörren för en eventuell lagreglering av ansvarsgenombrott i verksamheter vilka orsakar miljöskador. Det hänvisades till en framtida utredning om behovet av ansvarsgenombrott i samband med implementeringen av EU:s miljöansvarsdirektiv i Miljöbalken (1998:808).¹⁴

⁸ Bergström, Samuelsson, s. 212

⁹ Krister Moberg, *Moderbolags ansvar för dotterbolags skulder*. Stockholm. Nerenius & Santérus Förlag AB. 1998. s 51

¹⁰ Bergström, Samuelsson, *Aktiebolagets grundproblem*, 210

¹¹ NJA 1947 s.647 är det första rena fallet av ansvarsgenombrott. I de tidigare fallen vilka behandlas i kapitel 3 går ansvarsförskjutningen under bulvaninstitutet. Se kap 3.

¹² Sandström, 2013

¹³ Proposition 2004/05:85 s. 208

¹⁴ Proposition 2004/05:85 s. 208. EU:s miljöansvarsdirektiv är Europaparlamentets och rådets direktiv 2004/35/EG 21 april 2004 om miljöansvar för att förebygga och avhjälpa miljöskador, fortsättningsvis kallat EU:s miljöansvarsdirektiv.

Det finns idag en ökad medvetenhet om vikten av att bevara miljön, och i samband med implementeringen av EU:s miljöansvarsdirektiv 2007 diskuterades frågan om huruvida en aktieägare, vilken inte ansågs som verksamhetsutövare, kunde bli ansvarig för bolagets kostnader utan att ha brutit mot sina förpliktelser enligt 25 kap 19 § ABL. Lagrådet konstaterade efter sin undersökning, att behovet av en sådan reglering inte fanns, och precis som aktiebolagskommittén menade de, att det istället skulle skapa en osäkerhet i investeringsklimatet i Sverige.¹⁵

Det infördes således ingen regel om ansvarsgenombrott varken i ABL eller MB. Relativt kort tid efter besluten att inte införa någon lag dömde ändå miljööverdomstolen i juni 2013 en ägare skyldig att ansvara för bolagets förpliktelser. Moderbolaget, vilken var 100 procentig ägare i dotterbolaget, blev skyldigt att betala för saneringskostnader av en damm, vilka uppkommit på grund av dotterbolagets miljöskadliga verksamhet.¹⁶

Moderbolaget blev i detta fall inte ansvarigt med ansvarsgenombrott som grund, utan domstolen menade att moderbolaget hade agerat som verksamhetsutövare och blev därmed ansvarigt för avhjälpandet av saneringsskadorna enligt 10 kap 2 § MB.¹⁷ Torsten Sandström, professor i associationsrätt vid Lunds Universitet, är dock starkt kritisk till domstolens bedömning och menar att detta är ett avgörande som ”måste uppfattas som ett ansvarsgenombrott”.¹⁸

1.1.3 Begreppet Verksamhetsutövare

Enligt 10 kap 2 § MB är verksamhetsutövaren ansvarig för avhjälpandet av miljöskadan. Verksamhetsutövaren definieras i lagen som den som bedriver, har bedrivit en verksamhet eller vidtagit en åtgärd som bidragit till en miljöskada.

I övrigt lämnar inte lagen mer vägledning i bedömningen om vem som ska hållas ansvarig. I de flesta fall råder inga svårigheter i bedömningen om vem som skall anses vara verksamhetsutövare, men det finns omständigheter som gör att det inte alltid är klart. Koncerner är en sådan omständighet. I sådana fall finns ingen direkt

¹⁵ Prop. 2006/07:95 s 100

För att undersöka behovet skickades enkäter ut till samtliga länsstyrelser och kommuner samt ett antal saneringsbolag.

¹⁶ Mark- och Miljööverdomstolen 2013:28 Saneringsansvar för förorenad damm, fortsättningsvis kallad MÖD 2013:28

¹⁷ MÖD 2013:28

¹⁸ Sandström. 2013.

vägledning i lagen än den jag redan nämnt. Innebörden av verksamhetsutövarbegreppet är mycket omdiskuterad bland jurister och praktiker på området. Kanske har avgörandet i MÖD 2013:28 gett en viss vägledning i denna bedömning.

1.1.4 MÖD 2013:28

I juni 2013 dömde Mark- och Miljööverdomstolen ett moderbolag, som var hundra procentig ägare, skyldigt att ansvara för saneringen av en förorenad damm vilket hade orsakats av dotterbolagets verksamhet.¹⁹

Det hade sedan flera år tillbaka visat sig vara mycket svårt att få lönsamhet i dotterbolagets verksamhet, vilket resulterade i mångmiljonförluster under samtliga verksamhetsår. Moderbolaget hade löpande tillskjutit kapital för att dotterns verksamhet skulle vara möjlig att bedriva. Mot bakgrund av detta togs det i början av 2007 ett beslut att lägga ned dotterns verksamhet. I samband med anmälan om nedläggning till Länsstyrelsen i Jönköping upptäcktes förhöjda halter av metall i en damm belägen på dotterbolagets fastighet. Dotterbolaget likvideras drygt ett år senare, utan att ha sanerat dammen. Mark- och miljööverdomstolen bedömde då att moderbolaget hade agerat så som verksamhetsutövare och dömdes på grund av detta ansvarigt för efterbehandlingen av dammen enligt 10 kap 2 § MB.²⁰

Mark- och miljööverdomstolen är sista instans för miljömål, vilket gör att denna dom kan komma att spela en stor roll för framtiden. Praxis är en stark rättskälla i svensk rätt och används som vägledning i bedömningar där lag och förarbeten inte räcker till. Genom domen har rättsläget vad gäller moderbolagets ansvar för dotterbolagets verksamhet troligtvis förtydligats, och kanske även ändrats?

1.2 Syfte och frågeställning

Syftet med denna uppsats är att belysa problematiken med tillämpningen och tolkningen av instituten verksamhetsutövare och ansvarsgenombrott i koncernförhållande vid miljöskador. Institutet verksamhetsutövare definieras mycket kortfattat i lagen och ansvarsgenombrottet är inte reglerat i lag över huvud

¹⁹ MÖD 2013:28

²⁰ Ibid

taget. Begreppen har skapat debatter och det har i juridisk litteratur förts långa diskussioner om deras innebörd. Kanske kan avgörandet i MÖD 2013:28 ge någon vägledning i fortsättningen?

För att belysa det övergripande syftet utgår jag från följande frågeställning:

→ Vilka möjligheter finns det idag att döma ett moderbolag till ansvar för dotterbolagets miljöskadliga verksamhet med utgångspunkt i verksamhetsutövaransvaret i 10 kap 2 § MB?

Detta belyses i uppsatsen genom att analysera utvecklingen av instituten *verksamhetsutövare* och *ansvarsgenombrott* i praxis. Delfrågor i uppsatsen är således:

→ Vad innebär institutet ansvarsgenombrott?

→ Vad innebär institutet verksamhetsutövare?

1.3 Avgränsningar

Jag har i denna uppsats valt att begränsa mig till aktieägare i koncernförhållande. Det är således möjligheten att göra aktieägare i form av ett moderbolag ansvarigt för dotterbolagets skulder, likt fallet MÖD 2013:28, som är i fokus i denna uppsats.

Då frågan om verksamhetsutövare och ansvarsgenombrott framför allt är aktuella i miljöskadliga verksamheter har jag dessutom valt att begränsa mig till detta område. Poängteras skall att detta fortfarande är en fråga som i hög grad präglas av associationsrätt. Det var grundprincipen i ABL om aktieägarens begränsade ansvar, som till viss del sattes ur spel i den senaste domen i miljööverdomstolen. Men i och med EU:s ökade fokus på förebyggande och avhjälpande av miljöskador via miljöansvarsdirektivet finns tendenser till en lite annorlunda inställning till bolag vars verksamhet kan leda till miljöskador jämfört med andra typer av bolag.

I doktrinen lyfts framför allt två huvudproblem fram, när begreppen ansvarsgenombrott och verksamhetsutövare i miljöskadliga verksamheter i en

koncern granskas. Kristina Forsbacka (2000) belyser dels problemet redan i det tidiga ansökningsstadiet. Vilket bolag ansöker om rättigheter att få utöva verksamheten, och vilket bolag är det som faktiskt utövar verksamheten? Den andra huvudfrågan som lyfts är ansvaret för avhjälpande på grund av miljöskadlig verksamhet.²¹ Jag har valt att begränsa mig till det senare huvudproblemet, vilket känns relevant då det var detta som var aktuellt i rättsfallet MÖD 2013:28.

1.4 Metod och material

Claes Sandgren skriver i sin bok *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare* om tre metoder vilka används vid juridiska utredningar. Han tar upp rättsdogmatisk metod, juridisk metod och rättsvetenskaplig metod.²² Tre till ordalydelsen väldigt lika metoder, men de skiljer sig åt och det är av stor vikt att välja rätt metod, dels beroende på ämnesvalet och dels beroende på vad målet med utredningen är.

Rättsdogmatisk metod, är den snävaste metoden, den som enbart innefattar bearbetning av rättskällorna. Enligt denna lära utgår Sandgren från de klassiska rättskällorna vilka ska behandlas i följande ordning: lag, förarbete, praxis och doktrin. Lag och förarbete *skall* behandlas, praxis *bör* behandlas och doktrin *får* behandlas. Dock skriver Sandgren att denna snäva lära även tar med rättsprinciper och faktiskt även har utvidgats något i takt med teknikens utveckling. Genom denna utveckling har det skapats en mycket större tillgänglighet till rättskällor. Idag är det inga problem för en person som har vana att arbeta med de vanligaste sökmotorerna att leta fram allt ifrån förarbeten till svenska och internationella rättsfall. Detta innebär att det ställs krav på att en större mängd information *bör* bearbetas vid en juridisk utredning.²³

Juridisk metod och *Rättsvetenskaplig metod* är två vidare arbetssätt. Juridisk metod innefattar rättskällevärdet, rättsprinciper samt annat. Annat är enligt Sandgren framför allt användning av fakta, dess relation till rättskällorna samt bevisvärdering. Rättsvetenskaplig metod är det mest flytande begreppet av de tre och innefattar rättskällevärdet, juridisk metod men även andra metoder så som

²¹ Forsbacka, Kristina. *Kan ett moderbolag bli ansvarigt för miljöfarlig verksamhet som dess dotter bedriver?* Svensk Juristtidning. 2000 s. 905

²² Sandgren, Claes. *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare*, uppl 2. Stockholm: Norstedts Juridik, 2007. s. 36

²³ Ibid

empirisk metod. Insikter från andra vetenskaper kan användas för att utöka kunskapen om rätten.²⁴

Då syftet med min uppsats är att fastställa gällande rätt har jag i min utredning använt mig av rättsdogmatisk metod. Den första rättskällan i ordningen, lagen, kommer dock inte att granskas något nämnvärt i uppsatsen, eftersom definitionen av verksamhetsutövare i 10 kap 2 § MB är mycket vag, och ansvarsgenombrott är inte reglerat i lag alls. För att utreda institutens innebörd och vilka rekvisit som skall vara uppfyllda för att ett avgörande ska grundas på dem, har istället stor vikt lagts på de förarbeten, praxis och doktrin vilka behandlar instituten. Det är särskilt intressant att granska förarbeten vid implementeringen av miljöansvarsdirektivet, vilket innebar ett större ansvar för verksamhetsutövaren.²⁵

Jag är väl medveten om att instituten verksamhetsutövare och ansvarsgenombrott är två områden vilka tidigare behandlats i uppsatser. Det bör finnas en nyhet i varje uppsats och i denna uppsats ligger nyhetsvärdet i domen MÖD 2013:28 vilken avgjordes i mark- och miljööverdomstolen 2013-06-26. Genom avgörandet har rättsläget vad gäller moderbolagets ansvar för dotterbolagets miljöskadliga verksamhet förtydligats, och kanske till och med förändrats.

I min litteratursökning har jag inledningsvis använt mig av grundläggande aktiebolagsrättslig litteratur, vilka behandlar aktieägarens begränsade ansvar och omständigheterna kring koncerner. Värdefull litteratur på detta område är *Aktiebolagets Grundproblem* av Samuelsson och Bergström och även *Rhodes Aktiebolagsrätt* av Skog.²⁶

Litteratur som behandlar institutet ansvarsgenombrott är främst *Moderbolags ansvars för dotterbolags skulder* av Krister Moberg.²⁷ *Kapitalskyddet i aktiebolag* av Andersson och *Ansvarsgenombrott* av Brocker och Grapatin har även varit till stor hjälp.²⁸ Moberg och övriga författare redogör bland annat för forskningsläget

²⁴ Sandgren, s. 39

²⁵ EU:s miljöansvarsdirektiv 2004/35/EG

²⁶ Samuelsson, Bergström, 2012 och Skog, 2009

²⁷ Moberg, 1998.

²⁸ Andersson, Jan. *Kapitalskyddet i Aktiebolag: en lärobok*, 5 uppl. Stockholm: Jure AB. 2010 och Brocker, Stefan. Grapatin, Jan. *Ansvarsgenombrott*. Stockholm: Norstedts Juridik AB. 1996.

genom att sammanställa rättspraxis och uttalanden av auktoritära personer på området.

Vad gäller institutet verksamhetsutövare har Gabriel Michanek, Charlotta Zetterberg och Jan Darpö författat doktrin vilken har varit till stor hjälp. Michanek är professor i miljö rätt och är en erfaren och välkänd aktör på området. Han har tillsammans med juristen Zetterberg skrivit *Den svenska miljö rätten*.²⁹ Även Jan Darpö är professor i miljö rätt och har författat en mängd material från vilket jag bland annat tagit del av en studie, där han uttrycker sina åsikter om verksamhetsutövarbegreppet och dess innebörd.³⁰

Kristina Forsbacka är en av flera engagerade jurister som har skrivit artiklar som är relevanta för min utredning. Hon uttrycker sina tankar och åsikter om rättsläget kring instituten ansvars genombrott respektive verksamhetsutövare och moderbolagets ansvar, vilket har gett mig ytterligare ett perspektiv att behandla utredningen ifrån.³¹

Det har krävts en ständig tolkning av förarbeten, praxis och doktrin för att besvara min frågeställning, och min uppgift är givetvis att hela tiden värdera källornas tyngd och författarnas auktoritet och upplysa läsaren om mina värderingar.

1.5 Disposition

I uppsatsens inledningskapitel redogör jag allra först för uppsatsens ämne och dess bakgrund och gör sedan en kort presentation av det rättsfall mitt ämnesval inspirerats av. Vidare presenterar jag uppsatsens syfte och frågeställning, vilka avgränsningar jag har gjort samt vilken metod jag har använt i min utredning. Slutligen redogör jag för uppsatsens disposition.

I uppsatsens andra och tredje kapitel utreder jag instituten ansvars genombrott och verksamhetsutövare. Jag har i kapitlen försökt redogöra för begreppens innebörd och vilka rekvisit som ska vara uppfyllda för att en annan juridisk eller enskild

²⁹ Michanek, Gabriel. Zetterberg, Charlotta. *Den svenska miljö rätten*. 3 uppl. Uppsala:Lustus. 2012

³⁰ Darpö, Jan. *Eftertanke och förutseende: en rättsvetenskaplig studie om ansvar och skyldigheter kring förorenade områden*. Uppsala Universitet 2001. Uppsala. 2001, s. 65

³¹ Forsbacka, *Kan ett moderbolag bli ansvarigt för miljöfarlig verksamhet som dess dotter bedriver?* Svensk juristtidning 2000 s. 905 och *Behövs det ett utvidgat ansvar för förorenade områden?* Svensk Juristtidning 2005 s. 511

person förutom det ursprungliga bolaget ska kunna ses som verksamhetsutövare eller bli ansvariga för bolagets förpliktelser genom ansvarsgenombrott.

I uppsatsens fjärde kapitel redogör jag för rättsfallet MÖD 2013:28 i vilket ett moderbolag dömdes ansvarigt för det likviderade dotterbolagets förpliktelser på grund av att modern ansågs vara verksamhetsutövare. Jag ger en kort redogörelse för underinstansernas beslut och domskäl för att sedan lägga mer vikt vid avgörandet i mark- och miljööverdomstolen. Hur resonerade domstolen? Vilka var domskälen? Fastställdes någon rättsregel som kan vara vägledande i framtida avgöranden?

I uppsatsens femte och avslutande kapitel för jag inledningsvis en diskussion kring den presenterade datan och drar sedan några slutsatser. Jag avslutar sedan med mina egna reflektioner kring resultatet.

2. Ansvarsgenombrott i svensk rätt

2.1 Inledning

I detta avsnitt fastställs rättsläget vad gäller institutet ansvarsgenombrott. Som tidigare nämnt är institutet mycket omskrivet och har flertalet gånger tagits upp i förarbeten, men det har aldrig resulterat i någon reglering.³²

Rättskällorna studeras enligt den klassiska rättskällevärdens ordning men praxis får i detta avsnitt en betydande roll. Då ansvarsgenombrott inte regleras i lagen är det domstolarnas bedömningar som har påverkat och format den rättsliga utvecklingen vad gäller institutet. Huvudfokus i detta avsnitt läggs alltså på de HD domar som finns, samt på den juridiska doktrinen i vilken avgörandena tolkas.

Slutligen görs en sammanfattning av det bearbetade materialet och ansvarsgenombrottets innebörd och rekvisit presenteras. Här ämnar jag således besvara uppsatsens ena delfråga: *Vad innebär institutet ansvarsgenombrott?*

2.2 Ansvarsgenombrott i förarbeten

Det är tydligt att lagstiftaren inte vill lämna någon generell vägledning i arbetet med att bestämma begreppet innebörd, utan denna vägledning finns att hitta i rättspraxis. Trots detta är det ändå relevant att behandla några förarbeten, då det flera gånger lagts fram förslag om införande av en regel om ansvarsgenombrott. Därför görs en kort redogörelse av tidigare betänkanden rörande ansvarsgenombrott, och sedan behandlas två av de senare propositionerna till ABL och MB. Större utrymme kommer sedan lämnas åt ansvarsgenombrott i praxis.

2.2.1 Förslag till reglering av ansvarsgenombrott

Förslagen om att ett ansvarsgenombrott borde införas i lagen togs för första gången upp i betänkande SOU 1987:59 av betalningsansvarskommittén.

³² Första förslaget lades fram i SOU 1987:59. Har sedan tagits upp i Proposition 1990/91:198, Proposition 1997/98:45, Proposition 2004/05:85, Proposition 2006/07:95

Regeringen lämnade 1991 in en lagrådsremiss med ett förslag till en regel som nära anslöt sig till betalningsansvarskommitténs förslag. Lagrådet var kritiskt till förslaget och ifrågasatte behovet av en reglering med hänvisning till den praxis av ansvarsgenombrott som fanns samt att en reglering på området skulle medföra ökad osäkerhet för den som bedriver aktiebolag. Lagrådet riktade även stark kritik mot utformningen av lagförslaget. På avrådan av lagrådet beslutade regeringen att inte gå vidare med förslaget.³³

Proposition 2004/05:85

I Proposition 2004/05:85- Ny aktiebolagslag, togs återigen frågan upp om huruvida ansvarsgenombrott borde införas i lagen.³⁴ Regeringen menade dock att det inte finns samma behov av en sådan lagreglering som det fanns när förslaget för första gången lades fram på 80-talet.³⁵ Anledningen till detta är att borgenärsskyddsreglerna har utvecklats, och idag finns det bland annat krav på aktiekapital, skärpta regler om tvångslikvidation och nya regler om revisors anmälningsskyldighet.

Regeringen uttalade visserligen att kapitalskyddsreglerna inte alltid ger borgenärer ett tillfredsställande skydd och att det bör finnas möjlighet att göra undantag från principen om begränsat ägaransvar.³⁶ De menade dock att den praxis som finns idag om att domstolar under vissa omständigheter kan frångå grundprincipen är tillräcklig, då en lagreglering skulle äventyra associationsformen aktiebolags användbarhet och attraktivitet. Friheten från det personliga betalningsansvaret är troligtvis en betydande anledning till att bolagsformen har kommit att bli dominerande för näringsverksamhet av större omfattning. Genom att ägaren inte riskerar att förlora mer än det kapital denne tillskjutit genom sitt aktieköp går det att attrahera investeringar även till mer riskfyllda verksamheter. Regeringen ansåg med detta som grund, att ingen lagregel om institutet ansvarsgenombrott borde införas i ABL.³⁷ Däremot poängterade dem, att det inte finns några hinder för

³³ Proposition 2004/05:85 s. 205. Lagrådets kritik går att finna i proposition 1990/91:198 s. 42-45

³⁴ Proposition 2004/05:85 s. 205

³⁵ Proposition 2004/05:85 s. 206 Första förslaget om en regel om ansvarsgenombrott lades fram i SOU 1987:59

³⁶ Proposition 2004/05:85 s. 207

³⁷ Ibid

domstolarna att tillämpa och vidareutveckla den praxis som idag finns tillämplig när det gäller ansvarsgenombrott.³⁸

Regeringen avrundade diskussionen om ansvarsgenombrott i aktiebolagslagen med att lämna frågan vidare till det utredningsarbete som sker i samband med implementeringen av EU:s miljöansvarsdirektiv 2004/35/EG i MB. Behovet av att kunna göra ägare ansvariga för avhjälpande av miljöskador vilka orsakats av deras bolag är enligt regeringens mening väldigt starkt, och därför skulle en regel om ansvarsgenombrott på miljörettens område vara lämplig.³⁹

Proposition 2006/07:95

I proposition 2006/07:95 – Ett utvidgat miljöansvar, utreddes frågan om det finns ett behov av en reglering av institutet ansvarsgenombrott i miljölagstiftningen. Institutet beskrivs som ett subsidiärt ansvar, en ansvarsförskjutning som endast tillåts i de fall bolaget saknar möjlighet att stå för bolagsansvaret.⁴⁰

Regeringen menade att syftet med en eventuell lagreglering i miljölagstiftningen skulle vara att skapa en möjlighet att komma åt bakomliggande aktör, som utan att falla in under begreppet verksamhetsutövare, bidragit till skadan eller försökt undkomma de miljöskulder som uppstått på grund av miljöskadlig verksamhet.⁴¹

Genom ett ansvarsgenombrott kan alltså ägarna under vissa omständigheter göras ansvariga utan att de har överträtt någon regel i aktiebolagslagen eller har brustit i fullgörelse av någon skyldighet mot bolaget.⁴²

I skälen till regeringens bedömning yttras, att det borde finnas möjlighet att rikta ansvar mot modern under sådana omständigheter där dotterbolagets verksamhet inte uppfyller kraven på ett normalt affärsmässigt handlande, utan snarare framstår som en konstruktion skapad för att modern ska komma undan ansvar.⁴³

En miljöansvarsutredning tillsattes för att undersöka behovet av en sådan lagreglering i MB. Resultatet av denna visade dock, att det inte funnits något

³⁸ Proposition 2004/05:85 s. 208

³⁹ Ibid

⁴⁰ Proposition 2006/07:95 s. 100

⁴¹ Ibid

⁴² Ibid

⁴³ A.a. s. 99

konstaterat fall av ansvarsflykt, och att det därmed inte finns något behov av en lagreglering av institutet ansvarsgenombrott. Mot bakgrund av denna undersökning beslutade lagstiftaren att ingen lagregel skulle införas i MB.⁴⁴

2.3 Ansvarsgenombrott i rättspraxis

I detta avsnitt redogör jag för några viktiga rättsfall vilka tillsammans skapat den rättspraxis som idag utgör institutet ansvarsgenombrott. De två första fallen rörde ekonomiska föreningar och avgjordes enligt den tidigare Lagen om ekonomiska föreningar (1911:55).⁴⁵ Ansvarsförskjutningen kallades då inte för ansvarsgenombrott utan benämndes istället som en bulvan eller en kommission.⁴⁶ Trots detta är det ändå relevant att redogöra för dem, då det vid senare avgöranden hänvisats till de här äldre fallen.⁴⁷

Då jag i min frågeställning har avgränsat mig till att behandla den bolagsrättsliga problematiken, har jag tillsammans med de viktigaste ansvarsgenombrottsfallen valt de fall som på något sätt belyser denna problematik.⁴⁸

2.3.1 NJA 1935 s. 81

Detta är svensk rätts äldsta fall av ansvarsgenombrott och utgör därmed en viktig del i rättspraxis, även om det inte rörde sig om ett aktiebolag, utan en ekonomisk förening.

Skräddare Sandström bedrev en rörelse i Umeå. Efter en tid som egen företagare lät han inregistrera en förening, som sammanlagt bestod av fem personer. De fyra övriga medlemmarna var alla anställda av Sandström. Styrelsen bestod av Sandström ensam. Föreningens ändamål var att genom skradderirörelsen avsätta alster för medlemmarnas verksamhet. Ingen av de övriga medlemmarna betalade den insats som enligt föreningens stadgar var 50 kr. Den 24 februari 1931 sattes

⁴⁴ Proposition 2006/07:95 s. 100

⁴⁵ NJA 1935 s. 81 och NJA 1942 s. 437

⁴⁶ Moberg. 1998. s. 51 förklarar detta med att institutet ansvarsgenombrott inte var känt och att man inom doktrinen velat förklara ansvarsgenombrottsfallen i termer av redan existerande institut.

⁴⁷ De fallen är NJA 1947 s. 647 ”Dammfallet”, NJA 1975 s. 45 ”Kommissionärsbolagsfallet”, NJA 1982 s. 244 ”Byggma Sydfallet”, NJA 1992 s. 375 ”Himlefallet”

⁴⁸ Jag har i mitt urval utgått från det urval Moberg gör i Moderbolags ansvar för dotterbolags skulder. s. 58

föreningen i konkurs och en leverantör yrkade ersättning av Sandström för varor som beställts i föreningens namn. Leverantören anförde följande:⁴⁹

Föreningen hade endast varit bulvan för Sandström och aldrig existerat annat än på pappret. Visserligen hade föreningen registrerats; men detta innebure blott, att registreringsmyndigheten prövat ansökningshandlingarna i formellt hänseende. I verkligheten hade någon från Sandström skild juridisk person ej blivit bildad.

HD ansåg i detta fall, att Sandström skulle svara för ersättningen, då det var uppenbart att föreningen skapats i syfte att Sandström i dess namn skulle bedriva verksamheten, och att det efter bildandet fortsatt så.⁵⁰ Enligt Moberg framgår det i HDs yttrande att föreningens osjälvständiga verksamhet var ett viktigt skäl för HDs domslut.⁵¹ Vidare menade HD, att föreningen inte uppfyllde kraven enligt 1§ i EFL enligt vilken föreningens syfte skulle vara att främja medlemmarnas ekonomiska intresse. Enligt HD räknades Sandström som den enda verkliga medlemmen och ett ytterligare skäl för domslutet var således bristen på verkliga medlemmar.

2.3.2 NJA 1942 s. 473

Även i detta fall rör det sig om en ekonomisk förening. Tryckeriaktiebolaget Flygia (Bolaget) förvärvade alla aktier i fastighetsföreningen Fyrkanten. Eftersom antalet medlemmar minst skulle uppgå till fem, överlät bolaget fyra andelar till bolagets personal. Enligt föreningens stadgar skulle föreningen genom köp och byggande av hus anskaffa lämpliga bostäder åt medlemmarna. Ett entreprenadföretag fick i uppdrag att uppföra en nybyggnad på en av föreningens tomter. Nybyggnaden skulle innehålla tryckerilokaler samt bostäder. Bygget finansierades av bolaget.

Under byggnationen uppkom skador på en annan fastighet, och dess ägare yrkade på att bolaget skulle svara för ersättningen. Bolaget invände och menade, att de inte ägde tomten och därmed inte skulle ses som byggherre.

⁴⁹ NJA 1935 s. 81

⁵⁰ Ibid

⁵¹ Moberg s. 59

HD ansåg dock att bolaget skulle svara för ersättningen, då de i praktiken rådde över tomten där nybygget pågick och att bolaget i praktiken var den verkliga byggherren.

2.3.3 NJA 1947 s. 647

Detta är det första fall i vilket det rör sig om ett aktiebolag, och enligt Moberg (1998) även det första renodlade fallet av ansvarsgenombrott.⁵² Fem kraftverksägare, en stad och fyra aktiebolag, hade bildat ett aktiebolag för att låta detta utnyttja vissa regleringsmöjligheter och handha innehavet av en dammbyggnad mellan två sjöar.

Verksamheten ledde till att en skada på angränsande mark uppstod och bolaget kunde inte stå för ersättningen för skadan. Markägaren vände sig då till aktieägarna och krävde ersättning från dem.

HD dömde ägarna att solidariskt svara för ersättningen. I domskälen anförde HD, att bolagets aktiekapital endast utgjort 30' och att kostnaderna för dammens skötsel och underhåll bekostats genom tillskott från ägarna, samt att bolaget trädde i likvidation då aktiekapitalet var förbrukat. Mot bakgrund av det som förekommit menade HD alltså att bolaget varit underkapitaliserat och att bolaget endast utgjort ägarnas verkställighetsorgan och inte utövat någon självständig verksamhet.

2.3.4 NJA 1975 s. 45

I detta fall var det två bolag vilka i praktiken ägdes och styrdes av samma person. De var alltså systerbolag. Genom ett civilrättsligt grundat avtal drev Holmenbolaget sin rörelse i kommission till Bilbolaget. Holmenbolaget gick senare i konkurs. Konkursboet samt fordringsägarna yrkade på att Bilbolaget skulle svara för alla skulder som uppkommit genom Holmenbolagets rörelse. Grunderna till detta yrkande var att Holmenbolaget endast hade utgjort en filial eller ett försäljningsställe till Bilbolaget. Holmenbolagets verksamhet hade helt och hållet styrts av bestämmelser som meddelats från Bilbolaget.

HD höll med i yrkandena men menade också att den personella gemenskapen mellan bolagen eller förhållandet att Holmensbolagets verksamhet bedrivits

⁵² Moberg, s. 63

uteslutande i Bilbolagets intresse inte var tillräckligt för ett sådant avgörande. Domstolen fann dock att Holmenbolaget var underkapitaliserat i förhållande till den verksamhet som drevs samt att Holmenbolaget heller inte verkat disponera över sina rörelsetillgångar, utan dessa ägdes av Bilbolaget.

HD ansåg Bilbolaget som den egentliga rörelseidkaren och att bolaget därmed skulle svara för de skulder som uppkommit i konkursboet.

2.3.5 NJA 1982 s. 244

I detta fall yrkade fordringsägarna i ett dotterbolag på att få bevaka fordringar i moderbolagets konkurs. I första hand åberopades avtalsrättsliga grunder, och i andra hand åberopades ansvarsgenombrott. Underinstanserna ogillade talan enligt båda alternativen men HD biföll yrkandet på avtalsrättsliga grunder, och berörde således inte frågan om ansvarsgenombrott. Hovrätten över Skåne och Blekinge gjorde dock ett uttalande om ansvarsgenombrott.⁵³

Gemensamt för de fall där sådant genombrott har ansetts vara motiverat i relationen moder/dotter torde vara att dotterbolagets verksamhet har drivits uteslutande för moderbolagets räkning med tillgångar som uppenbarligen varit en företagsekonomiskt otillräcklig bas för de risker som verksamheten kunnat antagas medföra. Arrangemanget med dotterbolaget skall med andra ord framstå som ett klart, mot fordringsägarna illojalt förfarande.

Hovrätten uttryckte alltså i den sista meningen att för att ansvarsgenombrott ska kunna tillämpas ska det röra sig om ett klart illojalt förfarande mot fordringsägarna. Detta rekvisit har även påtalats i ett annat avgörande i Svea Hovrätt.⁵⁴ Poängteras skall att det endast är i avgöranden i hovrätten som det illojala momentet uttryckligen har nämnts.⁵⁵

2.3.6 NJA 1992 s. 375

Varbergs kommun utarbetade stadgar för en ny stiftelse benämnd Sol & Bad, som skulle bedriva turist och kurortsverksamhet i form av ett nytt lekland. I januari 1983 beslöt stiftelsen att tillsammans med privatpersoner och markägare teckna aktier i det vid samma tidpunkt nybildade Leklandsbolaget. Senare under 1983

⁵³ NJA 1982 s. 244, 259

⁵⁴ Svea Hovrätt D 1215/82

⁵⁵ Moberg, s 68

bildades ett nytt bolag, Himlebolaget, i vilket stiftelsen förvärvade 55 % av aktierna. Himlebolaget blev moderbolag till Leklandsbolaget. Svenska Handelsbanken utfärdade i omgångar krediter till de två bolagen. 1985 utfärdade Varbergs Kommun ett ”letter of intent” till banken, och senare under samma år försattes båda bolagen i konkurs. Handelsbanken yrkade på ersättning för fordringarna i Himlebolaget av Varbergs kommun, dels enligt det utfärdade ”letter of intent” och dels genom ansvarsgenombrott.⁵⁶

HD avslag, liksom underinstanserna, bankens yrkande, eftersom banken hela tiden varit medveten om de förhållanden som låg till grund för yrkandet. Banken har som kreditgivare större möjlighet att ta del av och få insyn i verksamhetens ekonomiska situation och bolagets möjlighet att svara för sina förpliktelser. Det faktum att banken missbedömt vilken rättslig verkan det utfärdade ”letter of intent” hade och att de därmed inte ställt krav på säkerheter, gör inte att de kan få betalt för sina fordringar på grund av reglerna om ansvarsgenombrott.

2.4 Tolkning av Ansvarsgenombrott i doktrin

Institutet ansvarsgenombrott är som tidigare nämnt ett mycket omdiskuterat ämne i doktrinen. Det kan härledas till avsaknaden av rättslig reglering och att institutets innebörd har lämnats att utvecklas genom rättspraxis. HD har i tidigare avgöranden lämnat visst tolkningsutrymme. Jag ska i detta kapitel redogöra för hur institutet tolkats i doktrinen.

Per Stjernqvist (1950) var en av de första i Sverige att behandla frågan om under vilka förutsättningar domstolen kan döma för ansvarsgenombrott.⁵⁷ Stjernqvist använde sig dock inte av beteckningen ansvarsgenombrott utan han talade istället om bristfälligt firmaunderlag. Han beskrev tre rekvisit som skulle vara uppfyllda för att firmaunderlaget skulle betraktas som bristfälligt. Det första rekvisitet var medlemsantalet. Detta rekvisit är dock inte relevant då det grundade sig på EFL, vilken idag inte är gällande. Det andra rekvisitet är otillräckliga tillgångar, där förhållandet mellan bolagets eget kapital och verksamhetens art och omfattning bör granskas. Han talade här om de fall där resurserna inte är tillräckliga för

⁵⁶ Noteras skall att Varbergs kommun inte var ägare av Himlebolaget, men det var kommunen som bildat stiftelsen som ägde aktier i både Himlebolaget och Leklandsbolaget.

⁵⁷ Stjernqvist, Per. *Föreningsfirmans Funktion*. Lund: Gleerup, 1950.

verksamhetens art och omfattning och att bolaget upprätthålls av tillskott från moderbolaget. Det handlar således om underkapitalisering. Det tredje och sista rekvisitet är enligt Stjernqvist bristfällig rubricering, vilket syftar på en situation där två olika företag slås samman utan att tillgångar och bokföring hålls isär.⁵⁸

Krister Moberg (1998) menar att det i svensk rätt utvecklats en ansvarsgenombrottsteori som är giltig även i koncernförhållanden. En domstol kan döma ett moderbolag ansvarigt för dotterbolagets skulder, om dotterbolaget har varit osjälvständigt i förhållande till moderbolaget. Underkapitalisering borde ha stor betydelse för om dotterbolaget räknas som osjälvständigt. Detta räcker troligtvis inte utan borgenären måste dessutom visa på osjälvständigheten i någon annan form. Osjälvständig förvaltning och osjälvständig verksamhet är andra exempel på omständigheter som kan göra att dotterbolaget anses som osjälvständigt i förhållande till modern. Moberg menar dock att ett krav för att ett ansvarsgenombrott skall ske är att osjälvständigheten har nått en sådan nivå att det får anses som illojalt förfarande mot dotterbolagets borgenärer. Han poängterar även att om borgenären haft insikt om bolagets dåliga ekonomiska situation och/eller dotterbolagets osjälvständighet genom underkapitalisering, m.m. har denne ingen möjlighet att åberopa ansvarsgenombrottsinstitutet.⁵⁹

Jan Hellner har gjort två uttalanden vad gäller institutet ansvarsgenombrott.⁶⁰ I ett första uttalande 1964 menade han att ansvarsgenombrottet borde kunna tillämpas i de fall det rör sig om ett begränsat antal delägare, osjälvständig verksamhet i förhållande till ägarnas egen verksamhet, om strävan efter att tillgodose ägarnas direkta intressen är större än strävan efter vinst samt att tillgångarna är begränsade.⁶¹ I ett senare uttalande om ansvarsgenombrott angav Hellner några rekvisit som skulle vara uppfyllda för att dotterbolagets borgenärer ska kunna kräva moderbolaget på ersättning för fordringar på dottern:

1. Underkapitalisering, i den mån borgenären löper allvarliga risker så snart det börjar gå illa för dotterbolaget.

⁵⁸ Stjernqvist s. 92

⁵⁹ Moberg s. 81

⁶⁰ Hellner, Jan. *Juridiska personers skadeståndsansvar. I festskrift till Hjalmar Karlgren*. Stockholm: 1964 och *Kommersiell avtalsrätt*, Stockholm: Juristförlaget, 1986. s. 76

⁶¹ Hellner. 1964

2. Dotterbolaget drivs för moderbolagets räkning, alltså i avsaknad av eget affärsmässigt syfte.

Dock anser han att det är osäkert om det senast nämnda kan tillmätas någon självständig betydelse, utan det som är avgörande i frågan är om det föreligger ett illojalt bruk av aktiebolagsformen beträffande moderbolaget.⁶²

Knut Rodhe (1984) menar att fallet NJA 1947 s. 647 är det enda rättsfall där HD har konstaterat ansvarsgenombrott till aktieägare i ett aktiebolag och även satt in avgörandet i ett internationellt perspektiv. Han pekar på de tre rekvisiten: frånvaro av eget intresse, osjälvständighet och underkapitalisering.⁶³ Enligt Rodhe kan man även finna de tre rekvisiten i NJA 1975 s. 45.⁶⁴

Håkan Nial & Svante Johansson (1995) menar att det inte har bildats någon klar ståndpunkt om ansvarsgenombrottet i svensk rätt. De poängterar att detta institut skall tillämpas med försiktighet, då det är viktigt att aktiebolagets grundprincip om begränsat ansvar består. Detta för att riskfylld verksamhet skall kunna förläggas till ett aktiebolag.⁶⁵ Om ett avsteg från grundprincipen ska ske, ska arrangemanget med dotterbolaget framstå som ett illojalt missbruk mot fordringsägarna.⁶⁶ 1991 skrev Nial att om dotterbolaget inte kan uppfylla sina förpliktelser, kan man förutsätta att moderbolaget har drivit dotterbolaget på ett mot fordringsägarna illojalt sätt. Det är i de fallen upp till moderbolaget att bevisa, att de inte försett dotterbolaget med otillräckliga resurser.⁶⁷

Jan Andersson (2005) hävdar att följande rekvisit gäller vid en bedömning av om ägaren i ett aktiebolag ska ställas ansvarig för bolagets förpliktelser: Osjälvständighetsrekvisitet, underkapitaliseringsrekvisitet, otillbörlighetsrekvisitet, rekvisitet om att borgenären måste vara i god tro samt att det finns en eller flera aktieägare med dominerande inflytande i bolaget. Han förklarar otillbörlighetsrekvisitet som den ”ytterligare omständighet” som förutom

⁶² Hellner. 1986. s. 76

⁶³ Rodhe, Knut. *Moderbolags ansvar för dotterbolags skulder. I festskrift till Jan Hellner*. Stockholm 1984 s. 487

⁶⁴ Rodhe. 1984. S. 481

⁶⁵ Nial, Håkan. Johansson, Svante. *Svensk associationsrätt: I huvuddrag*. 6 uppl. Stockholm: Fritze. 1995. s. 234

⁶⁶ Nial, Johansson. 1995. s. 235

⁶⁷ Nial, Håkan. *Svensk associationsrätt: I huvuddrag*. Lund: Norstedts Juridikförlag. 1991. s. 219

osjälvständighet och underkapitalisering skall förekomma för att ett ansvarsgenombrott ska vara möjligt att tillämpa. I NJA 1947 s. 647 var osjälvständighet och underkapitalisering starkt bidragande till bedömningen, men en kombination av ytterligare omständigheter, vilka enligt Andersson kunde vara de risker som handhavandet av dammen medförde, gjorde att även otillbörlighetsrekvisitet var uppfyllt. I NJA 1975 s. 45 avvek Bilbolaget och Holmenbolaget från det sedvanliga förfarandet, kombinerat med att osjälvständighets- och underkapitaliseringsrekvisitet var uppfyllda, vilket i sin tur gjorde att även otillbörlighetsrekvisitet uppfylldes.⁶⁸

2.5 Sammanfattning

Lagstiftaren menar att det inte finns något behov av en reglering av ansvarsgenombrott, eftersom detta undantag från huvudregeln om aktieägarens begränsade ansvar som formats i praxis finns tillämpligt för domstolar. I förarbeten uttrycker man vidare att lagstiftaren inte ser något som hindrar att domstolen använder sig av, och vidareutvecklar den rättspraxis som idag finns vad gäller ansvarsgenombrott.

Redan i de första fallen som avgjordes enligt den tidigare EFL var osjälvständighetsrekvisitet centralt. I de båda fallen saknade bolaget självständigt syfte och den ”nya” juridiska personen var i praktiken samma som ägaren.⁶⁹

Genom åren har osjälvständighetsrekvisitet tydliggjorts genom att HD i sina domskäl har pekat på några omständigheter som gör att osjälvständighetsrekvisitet troligtvis uppfylls. Underkapitalisering av dotterbolaget, avsaknad av eget affärsmässigt syfte och osjälvständig förvaltning är några omständigheter som tyder på att dotterbolaget är osjälvständigt i förhållande till moderbolaget.

Vidare har flera författare poängterat att osjälvständighetsrekvisitet inte enbart är tillräckligt för att ett ansvarsgenombrott ska vara möjligt. Detta måste vara kombinerat med ett illojalt förfarande mot borgenären. Om syftet med dotterbolaget är att utnyttja associationsformen aktiebolag och dess begränsade

⁶⁸ Andersson, Jan. *Kapitalskyddet i aktiebolag – en lärobok*. 5 uppl, Stockholm: Litteraturcompagniet: Jure. 2005. s 215

⁶⁹ NJA 1935 s. 81 och NJA 1942 s. 473

ansvar gentemot borgenärer anses det vara ett illojalt förfarande, och moderbolaget kan bli ersättningskyldigt.

I NJA 1992 s. 375 fastslås även rättsregeln att en borgenär inte kan kräva ersättning av ägarna om denne känt till de förhållanden som ligger till grund för yrkandet av ansvarsgenombrott. Således försvinner borgenärens möjlighet att rikta ersättningskrav mot moderbolaget om denne haft kännedom om den bolagskonstruktion och det ekonomiska förhållande som förelåg mellan dotter- och moderbolag.

3. Verksamhetsutövare i svensk rätt

3.1 Inledning

I detta kapitel ämnar jag besvara uppsatsens andra delfråga: *Vad innebär institutet verksamhetsutövare enligt 10 kap 2 § MB?* Likt föregående kapitel om ansvarsgenombrott fastställs rättsläget genom en studie av rättskällorna enligt den klassiska rättskällelärans ordning. Lag, förarbeten, praxis och doktrin.

3.2 Verksamhetsutövarbegreppet i lag och förarbeten

I detta avsnitt granskas tidigare och nuvarande miljölagstiftning. Inledningsvis görs en kort redogörelse för verksamhetsutövarbegreppet enligt den tidigare Miljöskyddslagen (1969:387), vilken 1998 ersattes av Miljöbalken. I förarbeten kan vi följa hur resonemangen förts under lagstiftningsprocessen, vilket ger oss ytterligare vägledning i hur lagen ska tolkas och tillämpas.

Miljöskyddslagen 1969:387

I samband med att Sverige gick med i EU gjordes vissa ändringar i miljölagstiftningen.⁷⁰ I den tidigare versionen av ML (1969:387) definierades verksamhetsutövaren i 5 § ML endast som den som utövar eller ämnar utöva miljöfarlig verksamhet. Efter ändringarna som gjordes 1995 kompletterades 5 § ML med regeln om att efterbehandlingsansvaret kvarstår även efter att verksamheten upphört.

Utöver detta fanns ingen vidare vägledning i frågan om vem som i ett koncernförhållande skulle betraktas som verksamhetsutövare.

⁷⁰ Proposition 1994/95:181

Införandet av Miljöbalken 1998:808

1998 infördes Miljöbalken i svensk rätt. Syftet med miljöbalken var att göra miljölagstiftningen mer lättöverskådlig, skarpare och bredare.⁷¹

Enligt 10 kap 2 § i MB var verksamhetsutövaren:

den som bedriver, har bedrivit eller vidtagit en åtgärd som bidragit till föroreningen ansvarig för efterbehandling.

Lagrådsremissen till MB innehöll dock ett förslag om att den som utövar eller utövat ett bestämmande inflytande över en verksamhetsutövare och därmed i avsevärd grad har medverkat till en förorening skall vara ansvarig såsom verksamhetsutövare.⁷² Som svar på detta uttryckte lagrådet att frågan rörde sig om ett ansvarsgenombrott och hänvisade förslaget till en utredning om ansvarsgenombrott, som Aktiebolagskommittén vid samma tidpunkt genomförde. Resultatet från denna skulle inväntas, då det vore olämpligt att införa en regel om ansvarsgenombrott på ett specialområde innan Aktiebolagskommittén färdigställt sin utredning.⁷³

Utöver den vaga definitionen i 10 kap 2 § skrevs det i propositionen 1997/98:45 att den som bedriver, bedrivit eller vidtagit en åtgärd benämns som verksamhetsutövare och att detta stämmer överens med principen om att förorenaren betalar (PPP).⁷⁴ Denna internationellt vedertagna princip innebär att förorenaren ska betala kostnaderna för de åtgärder som krävs för att bibehålla en acceptabel nivå.⁷⁵ Krav på ansvar kan också riktas mot tidigare verksamhetsutövare. Om den nuvarande verksamhetsutövaren är på obestånd eller av någon annan anledning inte kan stå för kostnaderna, finns det möjlighet att vända sig till en tidigare verksamhetsutövare, om denne varit med och bidragit till föroreningen. Det poängterades att det inte finns något krav på att den nuvarande utövaren ska uppsökas och ställas ansvarig innan den tidigare utövaren uppsöks.

⁷¹ Proposition 1997/98:45 – Miljöbalk, s. 1

⁷² A.a. s. 358 del 1

⁷³ A.a. s. 359 del 1

⁷⁴ A.a., s. 119 del 2

⁷⁵ A.a., s. 214 del 1

Tillsynsmyndigheten ges friheten att uppsöka vilken som helst av dem, eller båda. Samma sak gäller om verksamheten har upphört.⁷⁶

Implementering av direktiv 2004/35/EG

I samband med implementeringen av EU:s miljöansvarsdirektiv 2007, vars syfte är att fastställa gemensamma bestämmelser för att förebygga och avhjälpa miljöskador till en rimlig kostnad för samhället, kompletterades 10 kap MB till att även omfatta allvarliga miljöskador.⁷⁷

I direktivet delas definitionen av verksamhetsutövarbegreppet in i två delar. Den första delen lyder:⁷⁸

Varje fysisk eller juridisk person, privat eller offentlig, som driver eller kontrollerar en yrkesverksamhet.

Denna första del är tvingande. Det är alltså ett minimikrav som alla medlemsländer måste följa. Vidare ges en möjlighet till ett utvidgat begrepp, om det stämmer överens med nationell lagstiftning. Det ”frivilliga” begreppet kan då även omfatta:

- den som har avgörande ekonomiska befogenheter vad gäller verksamhetens tekniska funktion,
- den som godkänner denna verksamhet eller
- den som har registrerat verksamheten.

Miljöansvarsutredningen lade under implementeringen av direktivet fram förslaget att definitionen av verksamhetsutövarbegreppet i MB borde utvidgas till att även gälla den som kontrollerar eller har kontrollerat en verksamhet som har orsakat allvarlig miljöskada.⁷⁹ Anledningen till förslaget var att direktivets minimikrav med säkerhet skulle ha full täckning i balken, och att det även skulle vara förenligt med IPPC-direktivet.⁸⁰ Enligt miljöansvarsutredningens förslag

⁷⁶ Proposition 1997/98:45, s. 119 del 2

⁷⁷ Proposition 2006/07:95 s. 1. Direktivets syfte finns i EU:s miljöansvarsdirektiv 2004/35/EG p.3

⁷⁸ 2004/35/EG art 2.

⁷⁹ SOU 2006:39

⁸⁰ A.a., s. 211

Direktiv 2008/1/EG om samordnade åtgärder för att förebygga och begränsa föroreningar. Föresättningsvis kallat IPPC-direktivet. För svensk del återfinns reglerna i 2 och 3 kap MB. Definitionen av verksamhetsutövare lyder: *varje fysisk eller juridisk person som driver eller innehar en anläggning eller, om*

skulle det nu gällande verksamhetsutövarbegreppet gälla för de miljöskador som regleras i miljöbalken sedan tidigare och ett annat, utvidgat begrepp, som inkluderar den som kontrollerar eller har kontrollerat verksamheten, skulle gälla för allvarliga miljöskador.⁸¹

Regeringen anförde i propositionen att det inte behövs någon närmare definition av verksamhetsutövarbegreppet än vad som sedan tidigare finns i lagen.⁸² Detta eftersom ett införande av en definition av verksamhetsutövare som endast omfattar allvarliga miljöskador skulle bli problematiskt, då verksamhetsutövarbegreppet är knutet till andra bestämmelser i MB.⁸³

Regeringen gjorde bedömningen att miljöbalken uppfyller de minimikrav som finns i direktivet och att den utvidgade och frivilliga delen inte stämmer överens med svensk lagstiftning, och därmed inte behöver tas i beaktan vid implementeringen.⁸⁴

Efter implementeringen av direktivet definieras verksamhetsutövaren i 10 kap 2 § MB som:

Den som bedriver eller har bedrivit en verksamhet eller vidtagit en åtgärd som har bidragit till en föroreningsskada eller allvarlig miljöskada är ansvarig för det avhjälpande som skall ske enligt bestämmelserna i detta kapitel.

Paragrafen kompletterades således med att utöver föroreningsskada även omfatta allvarlig miljöskada. Termen efterbehandling ändrades till avhjälpande eftersom regeringen ansåg att termen avhjälpande stämde bättre överens med direktivet.⁸⁵

Definitionen av verksamhetsutövare utvidgades alltså inte, men regeringen menade istället att det genom miljööverdomstolens dom från 2005 generellt kan sägas att verksamhetsutövaren är den som har *faktisk och rättslig* möjlighet att ingripa och att definitionen därmed är förenlig med EU:s direktiv.⁸⁶

det finns bestämmelser om detta i den nationella lagstiftningen, varje person som har givits rätten att fatta avgörande ekonomiska beslut med avseende på anläggningens tekniska funktionssätt.

⁸¹ SOU 2006:39 s. 212

⁸² Proposition 2006/07:95 s.55

⁸³ A.a. s. 58

⁸⁴ A.a. s. 57

⁸⁵ A.a. s. 54

⁸⁶ Proposition 2006/07:95 s. 57 med hänvisning till MÖD 2005:64

3.3 Verksamhetsutövarbegreppet i praxis

Genom praxis går det att urskilja två problematiska typsituationer i avgörandet om vem som ska ansvara för miljöskador. Den ena är när flera aktörer är inblandade, och den andra är den rent bolagsrättsliga problematiken. Den andra typsituationen handlar således om moderbolags eventuella ansvar för dotterbolags verksamhet.⁸⁷ I denna uppsats avgränsar jag mig till den bolagsrättsliga problematiken och har därmed valt att granska två rättsfall vilka båda rör efterbehandlingsansvar i koncerner.

3.3.1 KN B 156/96

I detta fall var det fråga om vem som skulle stå för sanering av ett område vilket skadats på grund av den verksamhet som Karlstad Renhållning bedrev fram till 1991. Verksamheten avvecklades 30 september 1991 och därefter gick Karlstad Renhållning genom en fusion upp i WMI Sellbergs AB (Sellbergkoncernen).

Koncessionsnämnden ansåg att Karlstad Renhållning hade ansvar för efterbehandlingsåtgärderna enligt 5 § miljöskyddslagen, eftersom det inte hade bedrivits någon liknande verksamhet i området efter 1991, och Karlstad Renhållning var därmed den ”siste utövaren”. Enligt 14 kap 1 § ABL (1975:1385) övergår samtliga tillgångar och skulder vid en fusion till det övertagande bolaget. Då Karlstad Renhållning genom en fusion hade övertagits av Sellbergkoncernen fastslog KN att bolagets ansvar för återställningsåtgärder skulle övergå till det övertagande bolaget, även om fusionen hade gjorts efter att verksamheten var avslutad.

Domstolen fastslog alltså att efterbehandlingsansvaret för en miljöskada övergår till det övertagande bolaget vid en fusion. Detta gäller även i de fall då verksamheten är avslutad.⁸⁸

3.3.2 KN B 100/96

I detta avgörande gällde frågan om dotterbolaget eller moderbolaget skulle åläggas ansvar för undersökning och efterbehandlingsåtgärder på grund av fortlöpande läckage av bly som orsakats av dotterbolagets verksamhet.

⁸⁷ Darpö, 2001 s. 65

⁸⁸ Miljööverdomstolen har i MÖD 2003:127 fastslagit att denna praxis fortfarande gäller. Se även MÖD 2006:36

Genom de koncernförhållanden som rådde och det avgörande inflytande moderbolaget hade över dotterbolaget, skulle moderbolaget kunna ses som verksamhetsutövare, och där med ansvarigt för efterbehandlingsåtgärderna. KN kunde dock inte, av formella skäl, döma moderbolaget ansvarigt, emedan dotterbolaget, som var den utspringliga verksamhetsutövaren, fortfarande utgjorde en juridisk person. Att genom en överenskommelse flytta över ansvar enligt den miljörättsliga lagstiftningen till en annan juridisk person torde enligt KN inte vara möjligt.

Det är alltså inte möjligt att göra moderbolaget ansvarigt för dotterbolagets skulder så länge dotterbolaget fortfarande existerar.

3.4 Verksamhetsutövarbegreppet i doktrin

Då definitionen av verksamhetsutövarbegreppet är väldigt vagt utformad i både 10 kap 2 § MB och i förarbeten är det domstolar och deras tolkning av lagen som får ses som vägledande i denna fråga. Då domstolen lämnat visst tolkningsutrymme, är det av intresse att redogöra för doktrinen tolkning av institutets innebörd och tillämplighet.

3.4.1 Tolkningen av verksamhetsutövarbegreppet i doktrin

Darpö (2001), Michanek och Zetterberg (2012) har studerat verksamhetsutövarbegreppets innebörd och dess tillämplighet. De är överens om hur den praxis som hittills bildats skall tolkas. Författarna menar att Koncessionsnämnden i flera beslut visat att den som har faktisk och rättslig möjlighet att ingripa ska anses vara verksamhetsutövare.⁸⁹

De menar även att frågan om vem som är verksamhetsutövare är offentlighetsrättslig och ska avgöras utifrån reglerna i 10 kap MB. Detta innebär att civilrättsliga uppgörelser parterna emellan inte har någon påverkan på bedömningen om vem som ska åläggas ansvar för avhjälpandet av miljöskadan. Vad som istället är avgörande för en sådan bedömning är vem som har makt och möjlighet att kontrollerna verksamheten och därmed också föroreningarna som följer av den.⁹⁰

⁸⁹ Michanek, Zetterberg. s. 252. Darpö, 2001. s. 65. Darpö hänvisar Bl.a. till KN B 1/92, B 15/95, B 14/97

⁹⁰ Darpö, 2001, s. 67. Michanek, Zetterberg. s. 252

Författarna menar dock att Lagen (1999:381) om åtgärder för att förebygga och begränsa följderna av allvarliga kemikalieolyckor, även benämnd Sevesolagen, kan ge en viss vägledning i bedömningen om vem som skall anses vara verksamhetsutövare.⁹¹ Lagen reglerar verksamheter där farliga ämnen hanteras.

Definitionen av verksamhetsutövare i 2 § Sevesolagen lyder:

Varje fysisk eller juridisk person som har rätt att fatta avgörande ekonomiska beslut om verksamhetens eller anläggningens tekniska drift, och vid samlokaliserade verksamheter med gemensam ägare, den gemensamma ägaren är att anse som verksamhetsutövare.

Sevesolagens definition omfattar alltså tre olika adressater.

- För det första, den som driver eller innehar en verksamhet eller anläggning.
- För det andra, den som har rätt att fatta ekonomiska beslut.
- För det tredje, den gemensamma ägaren till flera verksamheter om dessa är samlokaliserade.

Enligt förarbetena har detta tredje tillägg tillkommit för att möta problematiken med koncerner och eventuell ansvarsflykt i en sådan. Genom detta tillägg ska det inte vara möjligt att genom en koncern skjuta över ansvaret på någon annan juridisk person.⁹² Detta gäller dock bara i de fall verksamheterna bedrivs på en plats, och i de fallen ska koncernledningen räknas som verksamhetsutövare.⁹³

Genom analog tillämpning av denna lag anser författarna att det finns en möjlighet att begreppet verksamhetsutövare skulle kunna utvidgas till att omfatta även andra än den som faktiskt driver eller har bedrivit en verksamhet.⁹⁴

Darpö (1996) har även uttryckt att han anser att ett moderbolag kan bli ansvarigt för dotterbolagets skulder, om det utgör en naturlig och branschtypisk del av koncernen och om moderbolaget har haft ett rättsligt och faktiskt väsentligt inflytande på verksamheten. Han talar också om att hänsyn skall tas till om moderbolaget har tillgodogjort sig en vinst genom att sälja ut dotterbolaget. Han

⁹¹ Darpö, 2001, s. 67. Michanek, Zetterberg. s. 252.

⁹² Proposition 1998/99:64 s. 37

⁹³ Ibid

⁹⁴ Darpö 2001. s. 67. Michanek, Zetterberg, s 252

skriver om hållpunkterna rådighet, väsentligt inflytande och det ekonomiska tillgodogörandet.⁹⁵

Forsbacka har i samband med införandet av miljöbalken, och implementeringen av ansvarsdirektivet skrivit två artiklar i vilka hon utreder vem som ska bedömas vara verksamhetsutövare.⁹⁶

Till skillnad från Michanek och Darpö hävdar hon att det inte finns stöd i praxis för att ett moderbolag kan bli ansvarigt för dotterbolagets skadliga verksamhet.⁹⁷ Enligt hennes uppfattning är det på grund av detta omöjligt för domstolarna att utan stöd i lag vidga verksamhetsutövarbegreppet i MB till att även omfatta den som har ett bestämmande inflytande över den som utövar verksamheten. Förarbeten ger inte heller stöd åt en sådan bedömning.⁹⁸

Bengtsson och Undenskog (2012), advokater och miljörettsexperter, har författat en rapport från naturvårdsverket vars syfte främst var att vägleda tillsynsmyndigheter i frågor om efterbehandlingsansvar enligt miljöbalken och praxis.⁹⁹

De delar Michaneks och Darpös åsikt om att Sevesolagens legaldefinition av verksamhetsutövare kan bidra med viss vägledning i de fall där det råder koncernförhållanden och om omständigheterna gör det svårt att avgöra vem som är den faktiska verksamhetsutövaren. De poängterar dock att lagen skall tillämpas med försiktighet, då det enligt författarna är få moderbolag som har en sådan grad av inflytande på dotterbolaget att en analog tillämpning av Sevesolagen ska kunna göras.¹⁰⁰

3.5 Sammanfattning

Mot bakgrund av ovan presenterat material kan konstateras, att definitionen av verksamhetsutövaren genom praxis har utvecklats till att bli den som har faktisk

⁹⁵ Darpö, Jan. MIR 1996:2 s. 189.

⁹⁶ Forsbacka, 2000 s.905. och 2005 s. 502

⁹⁷ Forsbacka, *SvJT 2000*, s 929. Hon antydde ingen förändrar inställning i hennes senare utredande artikel från 2005 vilket gör att jag utgår från att hennes inställning kvarstår.

⁹⁸ Forsbacka, 2000, s 929

⁹⁹ Naturvårdsverket. 2012. *Efterbehandlingsansvar: En vägledning om miljöbalkens regler och rättslig praxis*. Rapport 6501. s. 3

¹⁰⁰ Naturvårdsverket, 2012, s. 24

och rättslig möjlighet att ingripa. Det går inte att göra någon generell bedömning av vilken aktör som ska ställas ansvarig, utan en bedömning av varje enskilt fall och dess omständigheter bör göras.

Domstolar har även fastställt att det i koncernförhållande, där moderbolaget har agerat som verksamhetsutövare, inte går att ställa moderbolaget ansvarigt för avhjälpande av miljöskador som uppkommit genom dotterbolagets verksamhet så länge dotterbolaget fortfarande existerar.

Praxis har lett fram till att ansvar för avhjälpande av miljöskada övergår till det övertagande bolaget vid en sammanslagning. Detta gäller även om verksamheten är avslutad.

Slutligen råder det oklarheter kring om det är möjligt att tolka lagen så att det går att döma någon annan än den ursprungliga verksamhetsutövaren som ansvarig. Författarna har här delade meningar, och vi kan i nuläget inte göra någonting annat än att vänta in ett avgörande eller ett förtydligande i lagen, som kan ge oss ytterligare vägledning i frågan.

4. MÖD 2013:28

Bakgrund

Proton Finishing var ett helägt dotterbolag till Proton Industries. Proton Finishing var en av Europas ledande ytbehandlare och tillhandahöll ytbehandlingsrelaterade tjänster till bland annat möbelindustrin och fordonsindustrin. Verksamheten bedrevs på fastighet X och Y i Vetlanda kommun. Modern övertog bolaget 2002 och bedrev verksamhet fram till början av 2007. Det processavloppsvatten som uppkommit genom verksamheten hade efter rening letts till en damm, vilken låg belägen på fastighet X.

Den 23 januari 2007 gjorde dotterbolaget en anmälan till länsstyrelsen om nedläggning av verksamheten. Därefter hade det också skickats in en granskningshandling, i vilken det framgick att det fanns förhöjda halter av nickel och zink i den damm dit dottern hade lett processvattnet. Ett år efter anmälan om nedläggning likviderades dotterbolaget, utan att dammen hade sanerats. Länsstyrelsen beslutade att moderbolaget, PI, skulle svara för kostnaderna av efterbehandlingen av dammen. PI överklagade detta beslut till mark- och miljödomstolen.

Då nedläggningen av dotterbolagets verksamhet skedde innan verksamhetsutövarbegreppet utvidgades i samband med implementeringen av miljöansvarsdirektivet, är det den tidigare lydelsen i 10 kap 2 § MB som tillämpas i detta fall. Verksamhetsutövaren är alltså den som bedriver eller har bedrivit en verksamhet eller vidtagit en åtgärd som bidragit till en förorening, och som därmed ansvarar för efterbehandling

Proton Industries grunder till överklagan i mark- och miljödomstolen

I Mark- och miljödomstolen menade PI att anledningen till nedläggningen av PF var att det inte gick att få någon lönsamhet i dotterbolagets verksamhet och att det sedan övertagandet 2002 krävts ett kapitaltillskott från moderbolaget.

Sammantaget har PI lämnat drygt 43 miljoner kronor i koncernbidrag till dotterbolaget. Mot denna bakgrund valde PI att avveckla verksamheten 2007.

Vid ett möte, där bland andra Vetlanda Kommun, länsstyrelsen och representanter från dotterbolaget deltog, fördes en diskussion kring saneringen av den skadade dammen, och enligt mötesanteckningarna fanns ingen uppfattning om vem som skulle svara för saneringen. Av anteckningarna framgick dock att Länsstyrelsen skulle ta fram en ansvarsbedömning och en skälighetsbedömning och därefter återkomma med en rekommendation av åtgärder. Ett år efter att Länsstyrelsen skulle ha återkommit trädde PF i frivillig likvidation. Syftet var enligt PI att få en ordnad likvidation och på så sätt undvika konkurs. Detta förutsatte att moderbolaget finansierade likvidationen.

Vid denna tidpunkt var PI av uppfattningen att det inte längre fanns några förpliktelser knutna till fastigheten. PI hävdar att det vid likvidationens tidpunkt inte funnits ekonomiska medel i dotterbolaget för att klara av saneringskostnaderna, och att likvidationen således inte utförts för att moderbolaget skulle tillgodogöra sig de tillgångar vilka annars skulle använts till saneringen.

Moderbolaget bestred alltså att de har bedrivit en verksamhet eller vidtagit en åtgärd som bidragit till förorening. Det är således inte möjligt att göra PI ansvarigt för efterbehandlingen av föroreningen enligt 10 kap 2 § MB, och PI yrkade på att länsstyrelsens beslut skulle ändras. Moderbolaget hänvisade till ett annat mål i mark- och miljödomstolen, i vilket det tydligt fastslogs att det inte går att göra moderbolaget ansvarigt enbart på grund av dess relation som moderbolag till verksamhetsutövaren.¹⁰¹ Moderbolaget menade vidare att länsstyrelsens beslut egentligen rörde sig om ett ansvarsgenombrott och framhöll att det inte finns något stöd i lag för denna ansvarsförskjutning. De hänvisade till de förarbeten och rättsfall i vilka ansvarsgenombrottet behandlats och menade att en aktieägare endast kan bli ansvarig om det rör sig om ett bolag som inte bedrivit självständig verksamhet, inte kapitaliserats tillräckligt och som därmed inte kunnat bedriva någon självständig verksamhet. Enligt PI skiljer sig tidigare ansvarsgenombrottsfall väsentligt från detta.

¹⁰¹ Dom från Nacka domstol från 2011 med mål nr M 3515-10

Länsstyrelsen grunder till bestridandet i mark- och miljödomstolen

Länsstyrelsen menade, till skillnad från PI, att reglerna i MB och den praxis som utvecklats är tillämpliga, och att moderbolaget enligt detta skall ses som verksamhetsutövare och svara för efterbehandlingen enligt 10 kap 2 § MB. Emedan moderbolaget genom sina koncernbidrag haft en insikt i dotterbolagets ekonomi och kostnader, och således känt ett koncernansvar för dotterbolaget. PF hade vid likvidationens tidpunkt en fordran på moderbolaget på 251 000 kr, vilken PI kvittade mot de 43 miljoner kronor de redan tillskjutit PF. Detta tyder enligt länsstyrelsen på att PI hade en aktiv roll i likvidationen. Länsstyrelsen hävdar även att de delgett PF ansvarsutredningen vilken visar på att PF står som ansvarig för efterbehandlingen av dammen på fastighet X. Enligt praxis har verksamhetsutövaren utvecklats till att bli den som har faktisk eller rättslig möjlighet att vidta en åtgärd. Länsstyrelsen uttryckte följande:

Ett fortlöpande ansvar för underskott och kostnader i en verksamhet genom kapitalisering innebär att PI haft ett bestämmandeinflytande.

Enligt länsstyrelsen har moderbolaget haft en sådan ställning att det haft både faktisk och rättslig möjlighet att vidta åtgärder mot störningar och olägenheter.

Mark- och miljödomstolens domskäl och beslut

Mark- och miljödomstolen ändrade länsstyrelsens beslut och menade att det inte funnits tillräcklig grund för att göra moderbolaget ansvarigt för skulden.

I domskälen anförde mark- och miljödomstolen att det inte är möjligt att göra moderbolaget ansvarigt enbart på grund av det koncernförhållande som föreligger. Domstolen menar vidare att ingenting annat tyder på att PI haft sådan faktisk och rättslig möjlighet att vidta åtgärder att det finns skäl att se PI som verksamhetsutövare.

Istället håller Mark- och miljödomstolen med PI om att länsstyrelsens beslut kan tolkas som ett ansvarsgenombrott. Domstolen menar dock att det inte finns tillräckliga grunder för att moderbolaget skall ställas ansvarigt genom ansvarsgenombrott.

Länsstyrelsen överklagade Mark- och miljööverdomstolens beslut till Mark- och miljööverdomstolen.

4.1 Mark- och miljööverdomstolens domskäl och beslut

Mark- och miljööverdomstolen inleder med att föra en diskussion kring begreppet ansvarsgenombrott. De presenterar kort de förslag som lagts fram om ansvarsgenombrottets införande i lagen, i MB och ABL, men avslutar med att skriva att en regel inte införts på grund av att lagstiftaren ansåg att ett praktiskt behov saknades. Mark- och miljööverdomstolen lämnar därefter detta begrepp och går vidare till begreppet verksamhetsutövare.

Domstolen börjar med att ställa sig frågan hur verksamhetsutövarbegreppet ska tolkas. Miljöansvarsutredningen ansåg i proposition 2006/07:95 s. 127 att utgångspunkten var att den fysiska eller juridiska person som såväl rättsligt som faktiskt utövat avgörande kontroll över verksamheten är verksamhetsutövaren. Samma utredning skrev vidare att en samlokalisering av flera ägare kan vara en god indikation på en sådan kontrollmakt. Kontrollmakten kan även uppstå då dotterbolagets verksamhet är helt beroende av resurser från moderbolaget. Domstolen hänvisar vidare till miljöansvarsutredningen som skriver att ett ägarinflytande i sig inte är tillräckligt för ansvar.¹⁰² Mark- och miljööverdomstolen sammanfattade slutligen med att skriva att ett moderbolag i vissa fall kan betraktas som verksamhetsutövare, och att omständigheterna då måste vara sådana att moderbolaget har haft ett sådant inflytande att de har kunnat påverka hur verksamheten har drivits, och på så sätt bidragit till föreningen.

Nästa fråga som mark- och miljööverdomstolen tog ställning till var om PI, moderbolaget i detta fall, kunde anses vara verksamhetsutövare.

Mark- och miljööverdomstolen menade att genom de koncernbidrag på ca 43 miljoner kronor som möjliggjort en fortsättning av verksamheten har moderbolaget haft ett avgörande inflytande över den verksamhet som orsakat föreningen. De menar vidare att moderbolaget genom sin ställning som ensam ägare och bidragsgivare haft faktisk och rättslig möjlighet att påverka verksamheten. Moderbolaget är därför, vid sidan av dotterbolaget, att betrakta

¹⁰² MÖD 2013:28 med hänvisning till proposition 2006/07:95 s. 57

som verksamhetsutövare. Då ansvar för efterbehandling är solidariskt om det finns flera verksamhetsutövare hade länsstyrelsen möjlighet att ålägga moderbolaget ansvaret för efterbehandlingen.

5. Sammanfattande diskussion och slutsats

I detta avslutande kapitel förs en diskussion kring instituten ansvarsgenombrott och verksamhetsutövare mot bakgrund av den rättskällestudie jag har gjort i uppsatsen. Informationen kring varje institut analyseras och följs av en kortfattad slutsats. I detta kapitel ämnar jag alltså besvara uppsatsens huvudsakliga frågeställning vilken lyder:

Vilka möjligheter finns det idag att döma ett moderbolag till ansvar för dotterbolagets miljöskadliga verksamhet med utgångspunkt i verksamhetsutövaransvaret i 10 kap 2 § MB?

Jag avslutar med att dela med mig av några egna reflektioner kring det resultat jag kommit fram till.

5.1 Möjligheterna att göra moderbolag ansvarigt genom institutet ansvarsgenombrott

Vad gäller institutet ansvarsgenombrott i rättspraxis så har det uteslutande rört sig om ett bolag med någon enstaka dominerande eller ett fåtal aktieägare. Om detta har utvecklats till att bli ett av krav för att ansvarsgenombrott ska kunna tillämpas, eller om det snarare är en förutsättning för att bolaget skall kunna bedrivas osjälvständigt från sina ägare är inte helt klart. Denna fråga får dock inte särskilt stor betydelse när det gäller ansvarsförskjutning i koncernförhållande, eftersom moderbolaget alltid innehar majoriteten av rösterna och således är dominerande. Vad som är intressant under en sådan omständighet är istället hur förhållandet mellan moder- och dotterbolaget ser ut. Här blir således frågan om huruvida osjälvständighetsrekvisitet är uppfyllt mycket centralt. Några omständigheter som diskuteras i HD och doktrin är underkapitalisering, avsaknad av eget affärsmässigt syfte samt osjälvständig förvaltning. Det är dock svårt att säga om alla rekvisit behöver vara uppfyllda, eller om de bara är sådana omständigheter som gör att

osjälvständighet föreligger. Moberg (1998) är av uppfattningen att underkapitalisering, osjälvständig förvaltning och osjälvständigt syfte är exempel på sådana omständigheter som kan göra moderbolaget ansvarigt för dotterbolagets skulder. Hellner (1964) och Rodhe (1984) uttrycker sig lite annorlunda och betraktar dem som krav för att moderbolaget skall kunna göras ansvarigt för dotterbolagets förpliktelser.

Enligt Moberg (1998), Hellner (1986), Nial (1991) och till viss del Andersson (2005) är frågan om det föreligger ett illojalt förfarande mot borgenären kanske den mest centrala. Enligt dem måste dotterbolagets osjälvständighet vara kombinerad med ett illojalt bruk av aktiebolagsformen och dess princip om begränsat ägaransvar. HD har dock aldrig tagit upp frågan om illojalt förfarande utan det är endast hovrätter som uttryckligen har nämnt, att arrangemanget med dotterbolaget skall framstå som ett klart illojalt förfarande mot aktieägarna.

Varken Mark- och miljööverdomstolen i fallet MÖD 2013:28 eller underinstanserna gav oss någon ytterligare vägledning vad gäller institutet och möjligheterna för tredje part att genom detta kräva ersättning av moderbolaget för skador som uppkommit genom dotterbolagets verksamhet. Som jag skrivit tidigare i uppsatsen var Torsten Sandström mycket kritisk till Mark- och miljööverdomstolens beslut och domskäl, då han menade att detta måste ha uppfattats som ett ansvarsgenombrott. Han uttrycker vidare att mark- och miljööverdomstolen genom domen tydligt markerar att de inte vill hantera institutet ansvarsgenombrott, utan väljer att grunda ansvarsförskjutningen på verksamhetsutövarbegreppet i 10 kap 2 § MB.

5.1.1 Institutet ansvarsgenombrott

För att institutet ansvarsgenombrott skall kunna tillämpas krävs att dotterbolaget varit osjälvständigt i förhållande till moderbolaget. I den knapphändiga rättspraxis som finns har denna osjälvständighet visat sig genom underkapitalisering i förhållande till den art och omfattning dotterbolagets verksamhet är av, dotterbolagets avsaknad av eget affärsmässigt syfte samt osjälvständig förvaltning.

För att styrka hovrätternas och doktrinens påstående om att osjälvständighetsrekvisitet måste kombineras med ett illojalt förfarande, krävs ett

uttalande från HD eller lagstiftaren. Än så länge har HD enbart uttalat sig om osjälvständighetsrekvisitet och pekat på att de tre nämnda omständigheterna är tecken på att detta rekvisit är uppfyllt. I väntan på vidare vägledning kan inget annat med säkerhet sägas än att osjälvständighet är vad som krävs för att ansvarsgenombrott skall vara tillämpligt.

5.1.2 Reflektioner kring ansvarsgenombrottets tillämplighet

Mot bakgrund av det material jag har bearbetat i kapitel 2 har jag till skillnad från Torsten Sandström svårt att se hur mark- och miljööverdomstolen skulle kunna göra moderbolaget ansvarigt för saneringen av dammen med ansvarsgenombrott som grund, utan att göra ett kraftigt avsteg från den hittills utvecklade ansvarsgenombrottsteorin. Enligt min uppfattning av bakgrunden till MÖD 2013:28 finns exempelvis inga tecken på underkapitalisering, utan istället överfördes löpande koncernbidrag till dotterbolaget på grund av att verksamheten inte gick att bedriva med vinst. Visserligen skulle moderbolagets ställning som ensam ägare och bidragsgivare kunna ses som en omständighet som gör att dotterbolaget uppfattas som osjälvständigt gentemot sin ägare, men mot bakgrund av de tidigare ansvarsgenombrottsfallen har jag svårt att se att detta är tillräckligt för att osjälvständighetsrekvisitet skall vara uppfyllt.

Frågan om hurvida en regel om ansvarsgenombrott skall införas i MB har tidigare varit på tal och det är möjligt att ett ökat medvetande och intresse att bevara miljön leder till en sådan reglering på detta specialområde. Kanske skulle då rekvisiten i en sådan lagregel skilja sig från den nuvarande ansvarsgenombrottsteorin och istället fokusera mer på ägarens insikt i den miljöskadliga verksamheten och dess möjlighet att påverka denna, likt institutet verksamhetsutövare. Eller har ansvarsgenombrottets tillämpningsområde genom utvidgandet av verksamhetsutövarbegreppet täckts upp på ett sådant sätt att behovet av en reglering av ansvarsgenombrott i miljölagstiftningen har försvunnit?

5.2 Möjligheterna att göra moderbolag ansvarigt genom institutet verksamhetsutövare i 10 kap 2 § MB

I förarbeten har lagstiftaren klargjort att definitionen av verksamhetsutövare genom praxis har utvecklats till att bli den som har faktisk och rättslig möjlighet att ingripa.

Vad som däremot har föranlett mycket diskussion i doktrin är om det finns något rättsligt stöd för att döma en annan aktör än den ursprungliga verksamhetsutövaren ansvarig för avhjälpandet av miljöskadan. Michanek och Zetterberg (2012), Darpö (2001) och till viss del Bengtsson och Undenskog (2012) menar att Sevesolagens utvidgade legaldefinition av verksamhetsutövare kan tillämpas analogt. Den gemensamma ägaren i en samlokalisering eller den som haft rätt att fatta ekonomiska beslut, kan då anses vara verksamhetsutövare. Det skulle alltså genom denna definition vara möjligt att se moderbolaget som verksamhetsutövaren. Bengtsson och Undenskog poängterar dock att en sådan analog tolkning skall göras med försiktighet, då det enligt dem är få moderbolag som utövat ett sådant inflytande över dotterbolaget att Sevesolagens utvidgade legaldefinition kan tillämpas.

Forsbacka (2000) motsätter sig nyss nämnda författares uppfattning om att det är möjligt att rikta ansvar för avhjälpandet mot moderbolaget. Hon menar att det inte finns någon rättslig grund, varken i lag eller praxis, som tyder på att detta är möjligt, och att det där med är omöjligt för domstolar att ställa någon annan än den ursprungliga verksamhetsutövaren, i vårt fall moderbolaget, ansvarigt för avhjälpandet enligt 10 kap 2 § MB.

Genom MÖD 2013:28 har vi kanske fått den vägledning som tidigare saknats. Rättsläget vad gäller institutet verksamhetsutövare och möjligheten att rikta ansvar för avhjälpande mot någon annan än den ursprungliga verksamhetsutövaren har troligtvis förtydligats genom MÖD 2013:28.

I avgörandet blev alltså moderbolaget skyldigt att svara för kostnaderna för efterbehandlingen av den förorenade dammen, vilka orsakats av dotterbolagets verksamhet. Domstolen gjorde dock inte den analoga tillämpning av Sevesolagens utvidgade legaldefinition vilken diskuterats i doktrin, utan de anförde i domskälen

att moderbolaget genom sin position som ensam ägare och bidragsgivare haft faktisk och rättslig möjlighet att påverka verksamheten.

5.2.1 Institutet verksamhetsutövare

Tveksamheten kring om det är möjligt för domstolen att ställa någon annan aktör än den ursprungliga verksamhetsutövaren ansvarig för avhjälpandet enligt 10 kap 2 § MB redde ut i MÖD 2013:28. Mot bakgrund av det kan följande slutsats dras: Ett moderbolag som haft faktisk och rättslig möjlighet att påverka verksamheten som orsakat miljöskadan kan bli ansvarigt för avhjälpandet enligt 10 kap 2 § MB.

5.2.2 Reflektioner kring institutet verksamhetsutövare och dess tillämplighet

Kanske har mark- och miljööverdomstolens förtydligande visat på en förändrad inställning till aktieägarens begränsade ansvar? För även om det rör sig om en fråga på miljörettens område, är det aktiebolagsrättens grundprincip om ägarens begränsade ansvar som sattes ur spel i detta avgörande. En fråga att ställa sig är vad denna dom kommer att få för konsekvenser för framtida avgöranden. Domen kommer med största sannolikhet att leda till att det skapas en viss osäkerhet hos moderbolag som antingen äger eller planerar att köpa upp ett bolag som bedriver verksamhet som kan vara miljöskadlig. Ett ökat medvetande och ansvarstagande för miljön är självklart en positiv effekt men samtidigt kan det leda till att investeringsklimatet försämras, då det finns en risk att som ägare bli ansvarig för dotterbolagets skulder. Det är just denna effekt som lagstiftaren tar upp som ett argument emot lagreglering av ansvarsgenombrott i ABL.

Frågan är alltså vem som skall bära risken för våra investeringar? Miljön eller investeraren? Genom denna dom verkar det som om domstolen anser att samhällsnyttan av att bevara miljön väger tyngre än att uppmuntra investerare och främja investeringsklimatet.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Sverige

SOU 1987:59 – *Ansvarsgenombrott m.m.*

SOU 2006:39 – *Ett utvidgat miljöansvar, delbetänkande av Miljöansvarsutredningen*

Prop. 1990/91:198 – *Om vissa ändringar i aktiebolagslagen*

Prop. 1994/95:181 – *Vissa ändringar i miljölagstiftningen till följd av EU-medlemskapet*

Prop. 1997/98:45 – *Miljöbalk*

Prop. 1998/99:64 – *Säkrare kemikaliehantering*

Prop. 2004/05:85 – *Ny aktiebolagslag*

Prop. 2006/07:95 – *Ett utvidgat miljöansvar*

Europeiska unionen

Direktiv 2008/1/EG om samordnade åtgärder för att förebygga och begränsa föroreningar

Direktiv 2004/35/EG om miljöansvar för att förebygga och avhjälpa miljöskador

Litteratur

Andersson, Jan. *Kapitalskyddet i Aktiebolag: en lärobok*. 5 uppl. Stockholm: Jure AB. 2010

Bergström, Clas. Samuelsson, Per. *Aktiebolagets grundproblem*. 3 uppl. Stockholm: Norstedts Juridik. 2009

Brocker, Stefan. Grapat, Jan. *Ansvarsgenombrott*. Stockholm: Norstedts Juridik AB. 1996.

Dagens Industri. *Barneviks storaffär blev en mardröm*. 2001

<http://www.di.se/artiklar/2001/4/5/barneviks-storaffar-blev-en-mardrom/>

(Hämtad 2013-12-20)

Darpö, Jan. *Miljörättslig tidsskrift*, Uppsala. 1996:2.

- Darpö, Jan. *Eftertanke och förutseende: en rättsvetenskaplig studie om ansvar och skyldigheter kring förorenade områden*. Uppsala Universitet 2001. Uppsala. 2001
- Darpö, Jan. *Remissvar: Ett utvidgat miljöansvar (SOU 2006:39)*. 2006
- Forsbacka, Kristina. Kan ett moderbolag bli ansvarigt för miljöfarlig verksamhet som dess dotter bedriver? *I Svensk juristtidning*. 2000 s. 905
- Forsbacka, Kristina. Behövs det ett utvidgat ansvar för förorenade områden? *I Svensk juristtidning*. 2005 s. 511
- Hellner, Jan. *Juridiska personers skadeståndsansvar. I festskrift till Hjalmar Karlgren*. Stockholm: 1964
- Hellner, Jan. *Kommersiell avtalsrätt*. Stockholm: Juristförlaget, 1986.
- Michanek, Gabriel. Zetterberg, Charlotta. *Den svenska miljöretten*. 3 uppl. Uppsala: Lustus. 2012
- Moberg, Krister. *Moderbolags ansvar för dotterbolags skulder*. Stockholm: Nerenius & Santérus Förlag AB. 1998
- Naturvårdsverket. *Efterbehandlingsansvar: En vägledning om miljöbalkens regler och rättslig praxis*. Rapport 6501. 2012
<http://www.naturvardsverket.se/Documents/publikationer6400/978-91-620-6501-0.pdf>
(Hämtad 2013-11-05)
- Nial, Håkan. *Svensk associationsrätt: I huvuddrag*. Lund: Norstedts Juridikförlag. 1991.
- Nial, Håkan. Johansson, Svante. *Svensk associationsrätt: I huvuddrag*. 6 uppl. Stockholm: Fritze. 1995
- Palutko Macéus, Karolina. 2001. *20 miljarder blev asbestnotan för ABB*. Dagens Industri.
<http://www.di.se/artiklar/2007/4/16/20-miljarder-blev-asbestnotan-for-abb/>
(Hämtad 2013-12-10)
- Rodhe, Knut. *Moderbolags ansvar för dotterbolags skulder. I festskrift till Jan Hellner*. Stockholm. 1984
- Sandgren, Claes. *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare*, 2 uppl. Stockholm: Norstedts Juridik, 2007

Sandström, Torsten. *Analys: Ansvarsgenombrott mot ett aktiebolags ägare*. Infotorg. 2013.

Skog, Rolf. *Rhodes Aktiebolagsrätt*. 23 uppl. Stockholm: Norstedts Juridik, 2009.

Stjernqvist, Per. *Föreningsfirmans Funktion*. Lund: Gleerup, 1950.

Thompson, R.B. *Piercing the corporate Veil: An empirical Study*. 76 Cornell Law Review. 1991

Thompson, R.B. *Piercing the corporate Veil: Corporate Shareholder as Mere Investors*. 13 Connecticut Journal of International law. 1999

Rättsfallsförteckning

Sverige

Högsta domstolen

NJA 1935 s. 81

NJA 1942 s. 437

NJA 1947 s.647

NJA 1975 s. 45

NJA 1982 s. 244

NJA 1992 s. 375

Mark- och Miljööverdomstolen

MÖD 2003:127

MÖD 2005:64

MÖD 2013:28

Svea Hovrätt

D 1215/82

Tingsrätten

M 3515-10

Koncessionsnämnden

KN B 1/92

KN B 15/95

KN B 156/96

KN B 100/96

KN B 14/97